

Carmen Guasch

Menors no acompanyats davant la protecció internacional de l'asil

Resum Aquest article tracta sobre la realitat amb la que es troben els menors no acompanyats que sol·liciten asil a Espanya. Davant les pèrdues personals i al desarrelament, els menors s'han d'enfrontar a les dificultats a l'hora de demanar l'estatut de refugiat, ja que apareix la suposada incompatibilitat entre aquest tràmit i la seva regularització com a menor estranger i la seva doble invisibilitat social, ja sigui com a menors o com a sol·licitants d'asil.

Paraules clau

Asil, Refugi, Menors, Immigració, Drets de la Infància, Drets Humans, Menors no Acompanyats (MNA)

Menores no acompañados ante la protección internacional del asilo

El presente artículo trata sobre la realidad con la que se encuentran los menores no acompañados que solicitan asilo en España. Frente a las pérdidas personales y al desarraigo, los menores deben enfrentarse a las dificultades a la hora de pedir el estatus de refugiado, pues aparece la supuesta incompatibilidad entre este trámite y su regularización como menor extranjero y su doble invisibilidad social, ya sea como menores o como solicitantes de asilo.

Palabras clave

Asilo, Refugio, Menores, Inmigración, Derechos de la Infancia, Derechos Humanos, Menores no Acompañados (MNA)

Unaccompanied minors and international asylum protection

This article presents the reality faced by unaccompanied minors seeking asylum in Spain. In addition to personal loss and uprooting, the minors have to face difficulties when seeking refugee status, as a supposed incompatibility arises between this procedure and their regularisation as a foreign minor; also their double social invisibility, either as minors or asylum seekers.

Key words

Asylum, Refuge, Minors, Immigration, Childhood Rights, Human Rights, Unaccompanied Minors (UM)

Autora: Carmen Guasch

Títol: Menors no acompanyats davant la protecció internacional de l'asil

Referència: Educació Social, núm. 45, p77 p90.

Adreça professional: cguaschvalls@gmail.com

▲ A tall d'introducció

Segons l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR), la meitat dels 42 milions de desarrelats que hi ha al món és menor de 18 anys¹. Malgrat aquestes xifres generals, aconseguir dades concretes sobre el nombre de menors que sol·liciten asil, per exemple, a l'Estat espanyol, és una empresa summament complicada, sobretot si aquests són no acompanyats. Partint de la premissa que la situació dels refugiats és un tema poc conegut, encara ho és més si aquest fa referència als menors no acompanyats.

Algunes dades²

- Al 2009, s'avaluava en 16 milions el nombre de refugiats al món
- Al nombre de refugiats cal sumar al voltant d'uns 26 milions de persones desplaçades, que han d'abandonar les seves llars pels mateixos motius que els refugiats, però que no traspassen les fronteres del seu país.
- Hi ha a la vora de 4,5 milions de palestins atesos per l'Agència de Nacions Unides per als Refugiats Palestins (UNRWA) a Jordània, Síria, Líban, Cisjordània i la franja de Gaza.
- Colòmbia té al voltant de 3 milions de desplaçats, l'Iraq 2,5 milions i a la regió sudanesa de Darfur n'hi ha més de 2 milions.
- El nombre d'apàtrides identificats era de 5,8 milions de persones el 2008, tot i que s'estima que el seu nombre pot apropar-se als 15 milions de persones.
- Sense comptar palestins, els països que generen un més gran nombre de refugiats són l'Iraq, l'Afganistan i Somàlia.
- Dels deu principals països emissors de refugiats, cinc són a l'Àfrica: al Sudan, Somàlia, República Democràtica del Congo, Burundi i Angola.
- La majoria dels refugiats del món cerquen asil a països limítrofs. El 80% es troba en països en desenvolupament que assumeixen una càrrega desproporcionada i necessiten suport internacional per assistir aquestes persones.

Les accions a l'entorn dels menors migrants no acompanyats es basen en dos conjunts de lleis diferents i, sovint, contradictòries: la legislació sobre immigració pròpia de cada Estat i la legislació sobre protecció del menor

El perfil de menors no acompanyats sol·licitants d'asil a Espanya difereix en funció de la seva procedència, tot i que, tractant-se de menors, la procedència no hauria de ser un factor determinant a l'hora de considerar-los possibles sol·licitants d'asil. Qualsevol menor necessitat de protecció hauria de ser susceptible de poder demanar asil, ja que sempre s'hauria de prioritzar el seu benestar (interès del menor) a qualsevol altra raó. Com ja ha estat tractat en el primer article, els menors procedeixen, principalment, del Marroc i de l'Àfrica Subsahariana, i, menys, d'altres països³. La majoria arriben sota camions o en pasteres i, menys, amagats en vaixells (polissons) o en avió. Aquest mitjà implica, moltes vegades, i en el cas dels sol·licitants d'asil, la utilització de documentació falsa que els permetia l'arribada a la frontera i que, en molts casos, es tradueix en traves judicials a l'hora d'entrar a l'Estat espanyol.

Dins de cada país, les accions a l'entorn dels menors migrants no acompanyats es basen, habitualment, en dos conjunts de lleis diferents i, sovint,

contradictòries: la legislació sobre immigració pròpia de cada Estat i la legislació sobre protecció del menor⁴. Massa sovint, les autoritats recorren primer a les lleis d'immigració i després a les lleis de protecció del menor, allò que té conseqüències directes i terribles per a aquests nens⁵. Atès que els nens migrants són menors d'edat, l'Administració, sovint, els consideren incapaços de prendre decisions importants, per la qual cosa se'ls assigna un tutor, normalment l'administració, la funció de la qual és decidir per ells sobre totes les qüestions, salvaguardant els seus interessos, especialment perquè no solen ser conscients dels seus drets. No es pot esperar, sobretot en els possibles casos d'asil, que els menors, i també els adults, coneguin els seus drets ja que, a més de trobar-se en un país forà, acostumen a venir de països on no hi han sistemes jurídics que els protegeixin realment. La realitat és que, amb massa freqüència, el tutor es mostra poc eficaç, mancat d'una experiència adequada i incapaç de protegir l'interès superior de l'infant que es tradueix en una incapacitat del nen, en estar mancat de potestat de decisió, per resoldre la situació i no pudent objectar en contra dels tutors que no actuen en el seu interès⁶. Si a la condició de menor immigrant li afegim la condició de possible sol·licitant d'asil, la situació es complica enormement no complint-se el tracte humà que Espanya afirma defensar, ja que la *Ley de Extranjería* resulta massa opaca per distingir l'emigrant exclusivament econòmic que emprèn la migració per complir expectatives de millora, del que ha sofert algun tipus de persecució.

Conceptes i estat de la qüestió

Un refugiat és aquella persona que s'ha vist obligada a abandonar el seu país per haver sofert o trobar-se en risc de sofrir violació dels drets humans. Tradicionalment, s'associa el refugi amb la persecució política, fet que, sovint, invisibilitza altres de les nombroses raons per emprendre la fugida del país d'origen: les vinculades al gènere, a les creences religioses, a l'orientació sexual, la identitat ètnica o per motius bèl·lics. Una altra de les raons possibles, tot i que no recollida en els tractats internacionals, és per motius mediambientals, vinculats als fenòmens associats al canvi climàtic.

El dret de cercar asil i de fer-ne ús és un dret fonamental recollit en l'article 14 de la Declaració Universal dels Drets Humans. La Convenció de Ginebra⁷, que neix el 1951 en el marc de les Nacions Unides per donar resposta a la situació dels refugiats europeus de la Segona Guerra Mundial, serà l'encarregada de definir qui és refugiat i la normativa que regeix les persones amb aquest estatut. Els Estats signants de la Convenció de Ginebra i el Protocol de Nova York (1957) assumiran, des d'aquest moment, l'acollida i protecció de les persones que arribin al seu territori a la recerca d'asil. Aquesta convenció constituirà la base per al reconeixement del dret d'asil a Espanya. La institució de l'asil al nostre país es caracteritza, en primer lloc, per les dificultats per accedir al procediment i, en segon terme, la desinformació que envolta aquesta institució jurídica, desinformació que es pot traduir en la vulneració de l'exercici del dret d'asil. El tancament de fronteres impedeix que nombroses persones que han estat víctimes de violació de drets humans puguin accedir al procediment d'asil. Les

xifres demostren que, any rere any, un menor nombre de persones, puguin acollir-se a la protecció internacional. A aquesta dificultat se li ha de sumar el desconeixement social sobre les diferències en tema de drets entre una persona refugiada i una persona immigrant.

Les persones refugiades al nostre país sofreixen un procés d'invisibilització en quedar excloses dels discursos migratoris, tant a escala política, acadèmica o dels mitjans de comunicació, justificant-se aquesta exclusió del discurs per ser un col·lectiu poc significatiu. Si bé és cert que aquells que accedeixen al procediment d'asil són pocs i els qui, finalment, obtenen la protecció de refugiats són encara menys, cosa que contribueix a la formació d'aquesta idea no és el curt nombre de demandes d'asil sinó que és la mateixa invisibilitat d'aquest col·lectiu la que perpetua la idea de grup poc nombrós. Al 2008, a Espanya s'havien sol·licitat 4.516 sol·licituds d'asil. Aquest mateix any, 277 persones van obtenir algun tipus de protecció internacional (10,42%) de les 2.656 persones, els expedients de les quals van ser resolts per la Comissió Interministerial d'Asil i Refugi (CIAR). D'elles, 151 van obtenir l'estatut de refugiat (5,69%) i 110 la protecció subsidiària (4,14%), mentre que la majoria, el 86,18%, van ser resolucions desfavorables⁸. Les dades de menors no acompanyats sol·licitants d'asil són difícils de determinar, ja que l'Oficina d'Asil i Refugi (OAR) assenyalava 13 menors, mentre que l'ACNUR parla de 25. Aquest mateix any, 2008, van ser acollits 8.080 menors no acompanyats (*vegeu* article primer).

Quan parlem de dret de refugi, hem de posar especial atenció en referir-nos al tema dels menors, sobretot d'aquells que no van acompanyats, ja que són els grans oblidats. De fet, dones i nens refugiats, sofreixen, encara avui, una situació d'invisibilitat, molt més gran a la que pateixen els homes refugiats. Una explicació d'aquesta situació, com s'ha assenyalat en paràgrafs anteriors, seria l'associació que es fa, generalment, de l'asil per, únicament, raons de tipus polític i, per tant, bèl·liques, qüestions tradicionalment lligades al gènere masculí, d'on queden relegades dones i menors. Però d'aquests dos grups, qui rep una més gran càrrega d'invisibilitat són les menors no acompanyades que sol·liciten asil.

Abans de seguir, ens aturarem, breument, en la incidència del gènere en les qüestions d'asil. Quan les violacions de drets humans van lligades al paper que s'assigna a un individu per la seva pertinença a un sexe determinat, estarem parlant de persecucions per motius de gènere. La base d'aquesta violació de drets recolza en les assignacions de rols que, culturalment, s'assignen a un o altre sexe i que es tradueix, en el cas de dones i nenes, en estereotips que, generalment, els nega, ara com ara, la capacitat de decidir. Aquesta violència porta aparellada un dany físic, sexual i psicològic que reforçarà la dominació masculina sobre el gènere femení, dominació que es tradueix en poder o control. Aquest control podrà ser exercit pel mateix home o la mateixa societat que encarnarà valors sexistes.

En el cas de dones i nenes, la persecució es dona per pertànyer a un sexe determinat. Aquesta persecució no apareix recollida com a suposat explícit en la Convenció de Ginebra, sinó que s'inscriuen dins de les persecucions de

pertinença a un determinat grup social. A poc a poc, la comunitat internacional, ha anat conscienciant-se de la necessitat d'introduir la perspectiva de gènere en les eines vinculades al refugi, tot i que, en aquest sentit, encara resta un llarg camí per recórrer.

Així, dones i nenes pateixen, en la majoria de països, en major o menor grau, situacions de desigualtat i subordinació, que les col·loca en situacions d'inseguretat i desatenció que poden arribar a fer perillar la seva vida. Aquestes situacions poden anar des de formes subtils de discriminació en el llenguatge fins a les més greus violacions. Aquestes es produeixen, sovint, en l'àmbit privat, tot i que també en el públic. Són conductes misògines envoltades d'impunitat que van des del maltractament i la violència física, psicològica i sexual, àdhuc en allò que fa referència al menyspreu educatiu o laboral. Com podem veure, no solament es considera violència quan hi ha un conflicte armat⁹, sinó que són dones desvalorades en les seves societats d'origen o amb aspiracions incompatibles amb les normes tradicionals (Juliano, 2004: 182)

Com s'ha vist en articles anteriors, segons l'ACNUR, un menor no acompanyat és una persona menor de 18 anys que es troba separada dels dos pares i no es troba sota la cura de cap adult que per llei o costum estigui al seu càrrec. Si bé pogués semblar que els menors són *acompanyats* per adults, això no sempre pressuposa que aquests tinguin la capacitat i l'autoritat per assumir la responsabilitat. És fonamental investigar la naturalesa de la relació entre el nen i la persona que reclama la seva cura, perquè una avaluació equivocada o una conclusió sense una base sòlida podria tenir greus conseqüències per a un menor, fins i tot deixar-lo en mans dels mateixos traficants que l'han portat al país.

Els primers menors no acompanyats sol·licitants d'asil que van arribar al nostre país daten de 1986, amb motiu de la guerra entre l'Iran i l'Iraq (1980-1988)¹⁰. Es tractava majoritàriament de menors iranians, d'entre 13 i 17 anys, que trets del seu país pels seus pares, per motius de seguretat, o pera evitar que fossin obligats a realitzar el servei militar. Els menors no van prendre la decisió d'abandonar el país; molts ni tan sols havien estat consultats o gairebé no havien estat informats del seu destí ni per quant temps, estratègia que responia a evitar que espatllessin els plans i refusessin marxar. La sortida del país també va estar carregada de tensions per a alguns, perquè viatjaven amb documentació falsa, acompanyats per traficants als quals els seus familiars havien pagat.

Mentre el nombre de sol·licitants d'asil a Espanya es redueix dràsticament, augmenta de manera considerable el nombre de menors no acompanyats, com s'ha assenyalat anteriorment. Aquests procedeixen, fonamentalment, de l'Àfrica subsahariana i alguns països en conflicte o també anomenats "susceptibles productors de refugiats" (Angola, Sierra Leone o Costa d'Ivori, entre altres). Cal cridar l'atenció, tanmateix, sobre aquells països on els menors pateixen violacions dels seus drets, tot i que de manera menys evident que els produïts per situacions bèl·liques. Són violacions vinculades a la pobresa, les catàstrofes naturals, la desestructuració familiar, la desprotecció institucional, la impossibilitat de forjar-se un futur i un llarg etcètera, i que es concretaran, en molts casos, en explotació sexual o laboral, reclutament obligat, mutilació genital, matrimoni forçós i altres pràctiques tradicionals perjudicials.

És fonamental investigar la naturalesa de la relació entre el nen i la persona que reclama la seva cura

Aquests menors¹¹ necessiten una protecció especial, a més de la prevista en la Convenció dels Drets de l'Infant (1989), i per tant, han de ser considerats refugiats d'acord amb la Convenció de Ginebra. Davant d'aquesta realitat, evidentment nombrosa, hem de preguntar-nos per les raons d'aquest descens en les demandes. Si atenem a l'interès superior del menor, cal interrogar-nos per les raons per les quals els organismes competents que exerceixen la tutela d'aquests menors no sol·liciten asil en nom meu, tot i que el menor no expressés, de manera explícita, que desitja demanar asil a Espanya.

La nova *Ley de Asilo*¹², que neix davant la necessitat d'harmonitzar la legislació nacional amb les directives europees 2004/83/CE y 2005/85/CE, suposa, en general, un retrocés en garanties i drets i dificulta l'accés a l'asil, tot i que estableix un procés més garantista i reforça, concretament, la protecció de nens (conjuntament amb dones, discapacitats i homosexuals), però deixant fora els ciutadans de la Unió Europea (quedaran exclosos, doncs, els i les menors de Romania i Bulgària), i que entra en contradicció amb l'article 3 de la Convenció de Ginebra i el principi de no discriminació sigui quin sigui el seu país d'origen.

Per això, és primordial que els serveis de protecció al menor tinguin present que el menor refugiat que arriba als serveis de protecció autonòmics és un perfil absolutament diferent d'altres menors migrants sense referents adults que arriben a l'Estat espanyol.

El coneixement que els MNA tenen sobre la figura del refugiat i el seu dret a sol·licitar asil és inexistent, de manera molt semblant a allò que succeeix amb els adults. Hem d'afegir que la mateixa víctima de violació de drets humans, en molts casos, desconeix ser víctima d'aquesta violació, ja que, sovint, no coneix cap altra realitat que la viscuda, acceptant com a normals situacions que no ho són. D'aquí la necessitat d'informar des d'un primer moment per descobrir menors susceptibles de sol·licitar asil amagats rere projectes migratoris. La desinformació imperant, sobretot a frontera, dilueix una infinitat de possibles peticions.

Una part dels MMNA que s'apropen a les associacions legalment reconegudes per representar els casos dels sol·licitants d'asil a Espanya no havien estat detectats prèviament pels serveis de protecció al menor, moltes vegades pel desconeixement dels agents socials que treballen amb aquests menors, com per la mateixa desídia de l'administració. Deixant al marge una possible manca d'interès, si la raó en la falta de detecció és que hi ha manca de personal especialitzat en matèria d'estrangeria o asil o la falta de temps per indagar sobre la situació en els països d'origen, s'hauria de consultar i deixar-se assessorar per les entitats, organitzacions internacionals i institucions especialitzades en asil.

Procediment legal

El procés que ha de seguir un menor sol·licitant d'asil és, en un primer moment, el mateix que ha de seguir qualsevol menor estranger no acompanyat en situació de desemparament en cada comunitat autònoma. El primer pas és la determinació d'edat a partir del canell, prova de molt poca fiabilitat. Aquest mètode, basat en estudis realitzats en els anys 30¹³, sobre persones de raça blanca i d'origen europeu als EUA, s'aplica a menors d'altres orígens, sense tenir en compte aspectes ètnics ni culturals, i els marges d'error dels quals rara vegada resten reflectits en els informes mèdics, per la qual cosa pot estar privant els menors dels drets que els emparen a escala internacional i nacional. Aquesta prova de detecció, comuna amb menors d'altres perfils, en cas d'error, pot resultar molt més greu en el cas de menors refugiats.

Des d'aquestes línies, s'advoca per altres vies de determinació d'edat com les proposades pel doctor Prieto¹⁴ basades en el desenvolupament d'estàndards de maduració per a aquelles poblacions amb una més gran freqüència d'ús d'aquesta prova i el desenvolupament de noves fonts d'informació com seria la ressonància magnètica, prova que està mancada de riscos radioactius. Assenyalar també que aquestes proves, de tipus judicial, sovint són realitzades per serveis de radiologia de centres sanitaris quan haurien de ser realitzades per metges forenses. Això es tradueix en dades aïllades en relació amb un diagnòstic d'edat (quan hauria de ser el resultat de diverses proves i exàmens complementaris: examen físic que considera les mesures antropomètriques i els caràcters sexuals secundaris i exploració radiològica que contempli mètodes de determinació del grau de maduració òssia i dental).

Cal, doncs, que uns i altres puguin conèixer sense demora l'existència d'una mesura com l'asil i els motius pels quals s'hi poden acollir. El protocol d'atenció i acollida a qualsevol MNA hauria de contemplar la informació del dret a demanar asil, procés que, actualment, no es realitza, deixant a la sort i al destí que un menor, o tècnics que són al seu voltant, coneguin aquesta fórmula jurídica.

Abans de seguir, hauríem de recordar que, generalment, les fugides d'aquells que es veuen obligats a abandonar el seu país, es caracteritzen per ser marxades poc organitzades, tant en el temps com emocionalment. La majoria de persones refugiades se'n van, en primer lloc, a un país limítrof, des d'on prepararan el viatge a Europa. Aquells que busquen protecció internacional han de fer front a una odissea de precarietat, inseguretat, explotació, tràfic de persones, abús sexual, perill de mort, de detenció, sovint, del tot il·legal, etc.

El menor, a la seva arribada, disposa, segons la llei, del termini d'1 mes (llevat dels supòsits en què l'estranger frueixi d'un període d'estada legal superior a l'esmentat, i en aquest cas podrà presentar-se abans de l'expiració d'aquest) per sol·licitar asil, tot i que, en molts casos, s'admet el tràmit en terminis superiors. Aquells que ho sol·liciten han de realitzar una declaració de fets esdevinguts al seu país, i aportar proves, si n'hi ha, que ho demostrin, tema ben complicat ja que la majoria hi arriben sense elles, o són fets no demostrables amb elements físics (la violació, per exemple). Per a la concessió del dret d'asil no cal

El protocol d'atenció i acollida a qualsevol MNA hauria de contemplar la informació del dret a demanar asil

una prova plena de què el sol·licitant hagi sofert violació de drets al seu país d'origen; n'hi haurà prou que hi hagin indicis suficients, segons la naturalesa de cada cas. Presentada la sol·licitud, s'expedeix un primer document (fase d'admissió a tràmit) on es valorarà si la sol·licitud mereix ser estudiada o si, per contra, hom considera, d'entrada, inversemblant. Aquesta primera fase coincideix en el temps amb un moment inadequat per decidir sobre l'admissió, ja que és precisament al'arribada quan més difícil és acreditar la violació de drets i perquè és el moment de màxima vulnerabilitat social del menor, provocada pel xoc personal i cultural amb una nova cultura.

Si la petició és admesa a tràmit, el menor rep una targeta de sol·licitant d'asil admès a tràmit¹⁵, que li permet l'estada legal provisional al país. És en aquesta fase quan es determina l'aplicació del procediment, que pot ser ordinari o per la via d'urgència. Aquesta targeta té vigència fins que es resolgui el seu expedient o dels drets següents: no ser expulsat, autorització de permanència a Espanya, ajudes socials (indirectament en el cas de menors) i autorització de treball a partir dels 6 mesos de realitzar la sol·licitud d'asil (majors de 16 anys). En tot el procediment d'asil pot i ha d'estar present un advocat amb coneixements d'asil.

Paral·lelament, a la sol·licitud d'asil, l'administració corresponent podrà tramitar la regulació del nen, via llei d'estrangeria, atès que els dos processos no són incompatibles, tot i que sempre caldria fer prevaler la sol·licitud d'asil, ja que cal pensar en el benefici del menor a llarg termini: la protecció que es pot atorgar a un menor per la via d'estrangeria (obtenció d'un permís temporal de residència i treball, segons els casos) no el protegeix contra la devolució al país d'origen o a un tercer país en què pogués quedar exposat a riscos (que sí que li garanteix l'asil o una altra forma de protecció complementària), sobretot quan el menor compleix 18 anys i, un cop fora dels serveis de protecció, i per circumstàncies adverses no pugui renovar la seva documentació. A més, no podem menysprear l'efecte reparador que sobre la víctima exerceix el reconeixement de vulneració de drets que atorga l'estatut de refugiat.

Totes les sol·licituds són estudiades per un instructor de l'OAR del Ministeri de l'Interior. Entitats dedicades a aquest tema podran enviar a l'OAR informes de suport a la petició. La decisió d'asil l'adopta la CIAR (*Comisión Interministerial de Asilo y Refugio*, formada pels Ministeris d'Afers Exteriors, Justícia, Interior, Treball i Immigració, Igualtat i l'ACNUR com a observador). El Ministeri de l'Interior signarà la resolució. Amb la nova llei, el tràmit d'asil ha de quedar resolt en un període de tres i sis mesos, tot i que els expedients antics solen tardar més a resoldre's (aproximadament dos anys). Si es resol favorablement, el menor rep la condició de refugiat que implica una Residència de 5 anys i pot treballar per compte d'altri o propi, expedició de document d'identitat i títol de viatge (es pot viatjar arreu menys al país d'origen), extensió de l'asil a la seva família, ajudes socials i poder sol·licitar la nacionalitat als 5 anys de residència (2 en el cas dels llatinoamericans)

En cas de ser denegat l'estatut de refugiat, es pot concedir una protecció subsidiària (sense reunir els requisits per obtenir l'asil o ser reconeguts com a

refugiats), concedint una residència per cinc anys renovable, mentre duri la situació en el país d'origen.

La denegació de l'asil, implica la sortida obligatòria del país si el menor ja ha complert la majoria d'edat o romandre en situació irregular després d'haver estat immers en un procés d'integració. Aquesta es pot recórrer i tornar a una situació regular.

Aspectes de l'acollida

Els menors sol·licitants d'asil i amb l'estatut concedit es troben, al nostre país, amb una sèrie de dificultats, derivades del mateix fet migratori, que hauran d'afrontar: el desconeixement de l'idioma, de l'entorn, de la seva situació jurídica, laboral, de les dificultats per accedir a un habitatge, el desarrelament social i cultural, la manca de xarxa social sòlida, la xenofòbia de la societat receptora... En definitiva, com a immigrants es troben immersos en una realitat social que els és aliena. A aquesta nova realitat cal afegir-hi les dificultats i situacions que han d'abordar sol·licitants d'asil i refugiats com a característiques específiques del col·lectiu: estrès posttraumàtic per la situació soferta al seu país d'origen i durant tot el seu periple, la impossibilitat de retorn al seu país d'origen (almenys mentre duri l'amenaça), etc. Totes aquestes pèrdues, en el cas de menors, augmenten per la falta dels referents familiars, tan importants a aquesta edat¹⁶. I totes aquestes necessitats no són tractades per les administracions que tenen aquests menors sota la seva tutela: podríem dir que l'administració és un pare negligent envers els seus fills.

Els menors refugiats, i amb ells totes les persones en la seva mateixa situació, expressió del valor que té la vida humana en el nostre món, observen com l'Estat espanyol els tanca les portes, vulnera el dret d'asil i nega els compromisos internacionals de protecció i els drets bàsics universals, obligant els refugiats, però, sobretot els menors a buscar la protecció de països més pobres. Aquestes nacions africanes i asiàtiques, bàsicament, atenen un 95% dels 42 milions de persones refugiades i desplaçades que habiten en el món segons l'ACNUR.

Actualment, a Espanya, durant tot el temps que dura el procés, si el nen és menor d'edat resideix en centres d'acollida. Caldria reflexionar sobre si els "centres de primera acollida" i els "centres d'acollida" existents en la xarxa de protecció de menors són els més adequats per a aquests menors, tenint en compte les seves característiques, el funcionament i els perfils dels menors acollits en aquests centres. No és el tipus d'acollida i atenció que requereix un menor amb la vulnerabilitat, la fragilitat i la inestabilitat emocional que pot presentar aquest perfil. Segurament, i amb la corresponent autorització d'acollida, prevista en el procediment per a sol·licitants d'asil, aquest menor, en els pisos de l'OAR, se sentiria més protegit que un centre d'acollida on les experiències vitals amb els altres menors poc o res tenen a veure. Caldria provar la possibilitat de pisos per a ús exclusiu de menors sol·licitants d'asil ja que proporcionarien una més gran estabilitat i seguretat al menor¹⁷.

Caldria reflexionar sobre si els "centres de primera acollida" i els "centres d'acollida" existents en la xarxa de protecció de menors són els més adequats per a aquests menors

A tall de conclusions. Pensar en el benefici del menor

El tema dels menors no acompanyats que sol·liciten asil a Espanya s'ha d'abordar amb nous recursos, ja que els existents demostren no poder oferir una resposta adequada a aquest fenomen. Per oferir respostes adequades cal nomenar persones de referència per a temes de menors amb necessitat de protecció internacional en cada una de les organitzacions i institucions competents. És imprescindible el coneixement del procediment d'asil per part dels agents socials implicats en el tracte als menors no acompanyats. Aquest coneixement s'ha d'estendre a totes aquelles administracions que tutel·len i atenen aquests menors: el desconeixement del menor no ha de ser l'excusa on s'escudin les administracions per a no emprendre sol·licituds d'asil.

No és suficient una resposta en què es derivi el menor per la via d'estrangeria, i no per asil, per una qüestió de celeritat en el tràmit d'obtenció de documentació. En primer lloc perquè els dos procediments no són incompatibles entre si. En segon lloc, s'hauria de pensar en el benefici del menor a llarg termini, i tenir present que la protecció que es pot atorgar a un menor per la via d'estrangeria no el protegeix contra la devolució posterior al país d'origen o a un tercer país en el qual pogués quedar exposat a riscos quan compleixi la majoria d'edat i resti fora dels serveis de protecció, o per circumstàncies adverses que li dificultin la renovació de la documentació que li permet residir al país.

Cal la creació d'una xarxa d'organitzacions en les diferents comunitats que faciliti l'intercanvi d'informació, tot reforçant la cooperació entre elles amb la complementarietat de les seves funcions. S'han de generar processos de coneixement i sensibilització per donar a conèixer les necessitats específiques d'aquests menors entre les institucions i el personal en contacte amb ells (policies de frontera, fiscalia de menors, protecció de menors en les CCAA, centres d'acollida i ONGs).

Una altra qüestió a abordar, de màxima rellevància, és la dels sistemes actuals de determinació de l'edat, la validesa de la qual podria quedar en entredit quan es tracta de menors procedents de països no europeus, en haver de promoure exàmens exhaustius que tinguin també en compte la maduresa psicològica, les experiències de vida, la capacitat d'interactuar amb adults i el comportament del menor, a més de les proves ja realitzades.

Hem d'anar amb cautela davant d'un menor no acompanyat, dedicant temps a entendre les complexitats de la migració i evitar tornar a caure en mites i falsos pretextos que inclouen idees com que la intercepció (i el retorn) dels migrants abans que arribin al territori europeu preveu les morts innecessàries de nens, o generalitzacions tals com que un nen sempre està millor amb la seva família, o que la millora dels serveis i les lleis a Europa només servirà perquè arribin més nens. Davant d'aquestes teories, podem anar obviant situacions al país d'origen que vulneren els drets del menor.

Hem d'assegurar que les polítiques i accions de l'Estat espanyol estiguin veritablement fundades en els drets humans i, per damunt de tot, basar el tracte a aquests menors en la seva condició de nens i no de migrants, establint-se normes que assegurin que els menors comptin amb millors garanties, puguin defensar els seus drets i recórrer les decisions del Govern amb ajuda de tutors i advocats quan s'enfrontin no solament al procediment per obtenir asil sinó la detenció. D'aquí la necessària experiència dels tutors pel que fa als drets dels migrants i els nens, així com dels sol·licitants d'asil. No s'hauria de concedir la tutela a persones o administracions per a les quals la representació del nen suposi un conflicte d'interessos. Els tutors també han de tenir l'obligació i l'autoritat de representar l'interès superior del nen, i tenir veu en totes les preses de decisions, incloent les relatives a la detenció o a la deportació del nen.

Menors que cerquen refugi

Les històries de vida permeten la construcció de trajectòries vitals, tipologies en la vulneració de drets. Tenint en compte la informació aportada en l'article, esbossarem breument alguns exemples d'aquests perfils de menors amb perfils d'asil. D'ells, alguns van fer la sol·licitud d'asil, altres, malgrat tenir-ne el perfil, no ho van fer. Les raons poden ser moltes, des de la falta d'informació del dret d'asil, fins la no detecció.

Els relats curts ofereixen una pinzellada d'allò que fins ara s'ha dit, tot destacant el ventall de raons per les quals un menor fuig del seu país, des d'aquelles vinculades al gènere, passant per raons bèl·liques o polítiques, o per pertinença sexual.

El Marroc

Mounira¹⁸ no és feliç. Viu al Marroc. El seu pare no li permet fer res: no va al col·legi, només surt de casa per fer alguns encàrrecs i no el deixa relacionar-se amb les seves amigues. Les relacions familiars són tenses: el matrimoni discuteix. La seva germana adolescent és obligada a casar-se amb un home de 47 anys i ella sap que, tard o d'hora, haurà de seguir el mateix camí del matrimoni forçós. Ella no vol casar-se, té quinze anys. Vol estudiar. A través d'un conegut de la família, Mounira s'escapa de casa i creua la frontera cap a Espanya. Ho fa amagada en un camió. El camió la portarà a una gran ciutat espanyola. Mai no va sol·licitar asil, ja que no se la va informar d'això.

(*Somnis de Butxaca. Nois i Noies menors migrants no acompanyats a Catalunya*. 2009)

Costa d'Ivori

Bobby és fill d'un militar de Costa d'Ivori, cosa que el col·loca en una posició perillosa. La seva vida està en risc. La seva mare el va ajudar a sortir del país, amagat en un vaixell. Durant quinze dies va viatjar amagat a la bodega, menjant *manyuca* i robant aigua. Van ser dies de tensió davant la por a ser descobert. Els polissons comporten problemes; és més fàcil tirar-los per la borda. Finalment,

va arribar a un port espanyol. Vagà pels carrers fins que la policia se'n féu càrrec. No ha sol·licitat asil, ja que desconeixia la figura del refugi.

(*Sueños de bolsillo. Menores Migrantes No Acompañados en País Vasco*. 2010)

Libèria

Jennifer vivia en un poble de Libèria. Era petita i no sabia res de la situació política del seu país. Un dia, uns militars van entrar a casa seva i van matar la seva família. Ella es va salvar perquè s'havia amagat. Va fugir pel bosc però uns militars la van retenir i la van violar repetidament. Malferida, va ser trobada per un home que la va recollir i en va tenir cura durant un temps. Jennifer no tenia contacte amb l'exterior, només amb l'home que li portava menjar. Davant de la situació política, cada cop més complicada, l'home aconsegueix treure la nena del país amb documentació falsa. A Anglaterra accepten la seva sol·licitud d'asil. Durant el procés, Jennifer coneix una dona de Nigèria que col·labora al centre on viu. Amb enganys, la dona aconsegueix que la nena viatgi a Espanya, on l'obliguen a exercir la prostitució. Malgrat estar en tràmit d'asil a la Gran Bretanya, segueix a Espanya, a l'espera que les diferents administracions es coordinin.

(*Somnis de Butxaca. Nois i Noies menors migrants no acompanyats a Catalunya*. 2009)

Colòmbia

Cristian és colombià. Va ser segrestat mentre jugava al carrer per la FARC. Tenia 14 anys. Mentre va estar segrestat, se'l va entrenar per la guerrilla i va participar en diferents accions. Tot i que va intentar escapar-se, no ho aconseguí, i va ser castigat per això. Després de dos anys formant part de les FARC, i havent-hi adquirit rang a dins, va ser ferit en combat i donat per mort. Va ser recollit per l'exèrcit colombià i ingressat a un hospital. L'Estat no podia protegir-lo, ja que havia comès assassinats, i les FARC, en saber que estava viu, el va amenaçar, a ell i a la seva família. Davant del perill que corrien tots plegats, Cristian va decidir fugir cap a Espanya per demanar asil.

(*Sueños de bolsillo. Menores Migrantes No Acompañados/as en España*. 2010)

Afganistan

Omar és afgà. El seu pare havia format part dels serveis secrets del govern però, amb l'entrada dels talibans al poder, tot va canviar. Tots els homes de la família van ser arrestats i torturats. Va aconseguir escapar-se de la presó gràcies a l'ajuda d'un familiar que, alhora, el posà en contacte amb la màfia russa que, a canvi de diners, el traslladà de manera irregular fins a Dinamarca on va sol·licitar asil.

(*Rutas de pequeños sueños. Los menores migrantes no acompañados en Europa*. 2005)

Algèria

A Algèria l'homosexualitat és penada amb la presó. Hannan va descobrir aviat que li agradaven les dones; però sabia que al seu país seria impossible mostrar determinats sentiments envers una dona. I no solament l'Estat perseguia

l'homosexualitat, sinó que les comunitats i la família també acomplien amb aquest rol, malgrat que la mateixa segregació dels sexes afavoreix la intimitat, sense que això es consideri anormal. Però Hannan no volia amagar-se i va decidir fugir a Espanya i sol·licitar asil, ja que volia viure lliurement la seva sexualitat. (*Rutas de pequeños sueños. Los menores migrantes no acompañados en Europa*. 2005)

Carmen Guasch
antropòloga

Bibliografía i webs consultades

ACCEM: www.accem.es

ACNUR: www.acnur.org

Comas, Marta; Quiroga, Violeta (2005), *Una investigació transnacional. Menors que emigren de Marroc a Barcelona*. Mediterrània-Fundació Jaume Bofill. Barcelona.

Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiat (2006), Les dones també som refugiades. <http://www.ccar.cat/index01.htm>

Comisión Española de Ayuda al Refugiado (2008), "Los menores no acompañados", a *La situación de los refugiados en España. Informe 2007*. Entimema. Madrid (pp.147-164)

Convención de Ginebra: www.acnur.org/biblioteca/pdf/0005.pdf

Convención de los Derechos de los Niños: www.acnur.org/biblioteca/pdf/0021.pdf

Internal Displacement Monitoring Centre: www.internal-displacement.org

Juliano, Dolores (2004), *Excluidas y marginales: una aproximación antropológica*. Cátedra. Madrid.

Ley 12/2009, de 30 de octubre, reguladora del derecho de asilo y de la protección subsidiaria: www.boe.es/boe/dias/2009/10/31/pdfs/BOE-A-2009-17242.pdf

Ministerio del Interior: http://www.mir.es/SGACAVT/extranje/apatridas/solicitud_efectos.html

Boletín de la Oficina de Asilo y Refugio (2008), del Ministerio del Interior. http://www.mir.es/SGACAVT/extranje/asilo_refugio/. Número extra.

Quiroga, V.; Alonso, A.; Sòria, M. (2010), *Sueños de Bolsillo. Menores migrantes no acompañados/as en España*. Fundació Jaume Bofill. Barcelona. En premsa.

Quiroga, V.; Alonso, A.; Sòria, M. (2009), *Sueños de Bolsillo. Menores migrantes no acompañados en el País Vasco*. Servicio Central de publicaciones del gobierno Vasco. Vitoria-Gasteiz.

Quiroga, V.; Alonso, A.; Sòria, M. (2009), *Somnis de Butxaca. Nois i Noies menors migrants no acompanyats a Catalunya*. Fundació Jaume Bofill. Barcelona

Quiroga, V.; Alonso, A.; Armengol, C. (CONRED) (2005), *Rutas de pequeños sueños. Menores Migrantes No Acompañados en Europa*. Fundación Pere Tarrés. Barcelona.

Prieto Carrero José Luís, “Métodos para valorar la edad en el adolescente”, a *Revista española de Medicina Legal*. 1998. XXII.

Prieto Carrero José Luís, “Determinación de la edad en jóvenes indocumentados. Protocolo de actuación médico-forense”, a <http://www.justizia.net/docuteca/Documentos/1501Prieto%20menores.pdf>

Troller, Simón (2010), “En la trampa de la migración: Menores extranjeros no acompañados en Europa” <http://www.hrw.org/es/world-report-2010/en-la-trampa-de-la-migraci-n-menores-extranjeros-no-acompa-ados-en-europa>

-
- 1 http://www.acnur.org/index.php?id_pag=800. Dades per a 2009.
 - 2 A partir de dades ACNUR e IDMC (Internal Displacement Monitoring Centre)
 - 3 No s’ha d’oblidar que, molts menors no acompanyats o “insuficientment acompanyats” vénen de Romania, però, en pertànyer aquest país a la Unió Europea, aquests menors quedaran exclosos de la protecció d’asil.
 - 4 Per saber més sobre aquest apartat, consulteu l’article segon d’aquesta mateixa publicació.
 - 5 El dret internacional, per exemple, autoritza el retorn del menor al seu país d’origen, però només ho permet quan redunda en l’interès superior del nen, tot i que aquest “interès superior” resta en entredit en nombroses situacions com quan el menor està lluny de la seva família o comunitat local, i quan serveix per assegurar l’expulsió ràpida del nen en comptes de cercar una solució permanent.
 - 6 Recordem, per exemple, que fins a 2008, el nostre país va repatriar menors no acompanyats marroquins, assenyalant que el seu retorn redundava en l’interès superior del menor. En cap moment, les institucions autonòmiques que exercien la tutela d’aquests menors, els van consultar i van fer el desentès a les contínues denúncies de maltractament i detenció per part de les forces de l’ordre del Marroc. Aquesta informació pot ser consultada en *Somnis de Butxaca. Nois i Noies menors migrants no acompanyats a Catalunya* de Quiroga, Alonso y Sòria (2009), fent-se evident a la dicotomia: els nens, mancats d’advocat i de suport, no podien recórrer la seva repatriació, ja que perquè fos possible haurien necessitat el mateix tutor que havia iniciat la decisió de retornar-los. *Una investigació transnacional. Menors que emigren de Marroc a Barcelona* de Comas i Quiroga (2005). Mediterrània-Fundació Jaume Bofill. Barcelona.
 - 7 www.acnur.org/biblioteca/pdf/0005.pdf
 - 8 Boletín de Asilo de la Oficina de Asilo y Refugio, 2008.
 - 9 Comissió Catalana d’Ajuda al Refugiat (2006). *Les dones també som refugiades*. <http://www.ccar.cat/index01.htm>
 - 10 www.acnur.org/revistas/110/pg13art10.htm
 - 11 L’article primer de la Convenció dels Drets de l’Infant entén per nen tot ésser humà menor de divuit anys d’edat, llevat que, en virtut de la llei que li sigui aplicable, hagi assolit abans la majoria d’edat.
 - 12 *Ley 12/2009*, de 30 d’octubre, reguladora del dret d’asil i de la protecció subsidiària. En el capítol IV, títol V, fa referència específica als menors, i, específicament, l’article 48 fa referència als menors no acompanyats.
 - 13 Atlas de Greulich i Pyle.
 - 14 <http://www.justizia.net/docuteca/Documentos/1501Prieto%20menores.pdf>
 - 15 coneguda com a “targeta groga”
 - 16 Tot i que no és possible mantenir contacte amb la família i amb tot allò que impliqui perill, els sol·licitants d’asil que tinguin família, generalment, buscaran la manera de comunicar-se amb els seus parents, tot i que sigui després d’un llarg temps. Només en cas de matrimonis forçosos, on la família, actua com ens repressor, això no es dona.
 - 17 Breument, assenyalarem que les competències sobre menors depenen de cada comunitat autònoma, mentre que les d’asil depenen de l’Estat. Les directives europees estableixen que l’acollida de menors no acompanyats i sol·licitants d’asil seran regits per cada sistema nacional. Unes competències entren en conflicte amb les altres. El cert és que, atès que les CC.AA tenen la competència sobre els menors, aquestes haurien de vetllar perquè els menors sol·licitants d’asil tinguessin un espai propi, centres específics per a ells.
 - 18 Tots els noms són inventats, només es resumeix la història dels menors.
-